

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:

Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8

meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:

Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Издает Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии

© СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска 8, 113 02 Прага 1, ЧСФР

Телефон: 26 43 51

Главный редактор: Иван Кочарник

OBSAH

Dr. ing. D. TRÍSKA, CSc.: Koncepce podpory růstu soukromého sektoru v čs. ekonomice 577

Ekonomická reforma

Strategie radikální ekonomické reformy 582

Z. DRÁBEK — Ing. K. DYBA, CSc.: Reformní politiky, růstový výkon a makroekonomická stabilita 592

Dr. ing. J. SMRČKA, CSc.: Funkce a struktura státního rozpočtu v nových podmínkách 613

Diskuze

Ing. J. KINKOR: Ke konstrukci nových rozpočtových pravidel 623

Dr. K. MAREK, CSc.: Podklady pro placení a problémy změny jejich úpravy 629

Finance a úvěr v zahraničí

Ing. I. KLAČANSKÝ: Rizikový kapitál a daňová politika 638

Informace

Ing. M. HORČICOVÁ, CSc.: Seminář o burzách 644

СОДЕРЖАНИЕ

Д. ТРЖИСКА: Концепция содействия росту частного сектора в чехословацкой экономике 577

Экономическая реформа

Стратегия радикальной экономической реформы 582

З. ДРАБЕК — К. ДЫБА: Политика реформы, темпы роста и макроэкономическая стабильность 592

Я. СМРЧКА: Функции и структура государственного бюджета в новых условиях 613

Дискуссия

И. КИНКОР: К конструкции новых бюджетных правил 623

К. МАРЕК: Документы для расчетов и проблемы изменения их урегулирования 629

Финансы и кредит за рубежом

И. КЛАЧАНСКИ: Рисковой капитал и налоговая политика 638

Информация

М. ГОРЧИЦОВА: Семинар о биржах 644

REDAKČNÍ RADA: ing. Beňo Bosák, CSc., ing. Aleš Bulíř, ing. Václav Formánek, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., ing. Tomáš Ježek, CSc., ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Miroslav Kerouš, ing. Jaroslav Klapal, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Jozef Kučerák, CSc., ing. Vratislav Kulhánek, ing. Kamil Mikulíč, CSc., prom. mat. Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Ivan Svitek, ing. Stanislav Šourek, prof. ing. Miroslav Tuček, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

ekonomická reforma

DT: 338.246 (437)

Strategie radikální ekonomické reformy(1)

Východiska další strategie radikální ekonomické reformy

Hluboké politické změny z konce loňského roku umožnily vládě národního porozumění, aby se již ve svém programovém prohlášení v prosinci 1989 jednoznačně přihlásila k záměru co nejrychleji přejít k tržní ekonomice. Podobným způsobem se k tomuto záměru v *obecné rovině* dnes hlásí i většina dalších středo- a východoevropských zemí. V existujícím společensko-politickém klimatu je již dnes nutné přistoupit ke *konkretizaci* tohoto obecného záměru; to vyžaduje jednak překonání některých dílčích názorových rozporů, které u nás existují, jednak — a především — rozpracování jednotlivých konkrétních opatření a jejich rámcového časového harmonogramu. Po vypracování obsáhlé zprávy o stavu československé společnosti a ekonomiky, kterou koncem února t. r. přednesl ve Federálním shromáždění předseda federální vlády, postupně vykrystalizovala i strategie ekonomické reformy, která byla předložena vládě ke schválení.

Předložený scénář je charakterizován jako radikální reforma. Pro tuto radikalizaci mimo jiné hovoří vnitřní vývoj naší ekonomiky, především však vývoj v jejím nejbližším okolí. K vypracování návrhu strategie radikální ekonomické reformy velmi přispěla plodná diskuse nad dvěma variantami reformy navrženými experty vlády České republiky. Návrh rychlého postupu reformy obsahuje řadu myšlenek té varianty z materiálu vlády České republiky, která rovněž usiluje o relativně velmi rychlý postup v klíčových reformních otázkách, jako jsou liberalizace cen a konvertibilita měny.

V hospodářském vývoji minulého roku i prvních měsíců roku 1990 stále převládají silné vlivy setrvačných dlouhodobých vývojových tendencí: zpomalení ekonomického růstu, které přešlo do mírného poklesu úrovně výroby, prohlubování nerovnováhy ve všech výrobních sektorech ekonomiky a stále více i na dosud stabilizovaném spotřebním trhu. Do fáze otevřené hospodářské krize tento vývoj zatím nedospěl díky příznivým externím vlivům posledního období: zlepšení reálných směnných relací i odbytových možností na západních trzích a vzhledem k mimořádným klimatickým podmínkám několika posledních let, zvláště v zimních obdobích. Tyto vnější faktory však mohou doznat

[1] Redakce časopisu Finance a úvěr předkládá čtenářům první část materiálu, který projednala vláda ČSFR v průběhu května 1990.

velmi rychle výrazných změn a negativní vývojové trendy naší ekonomiky se mohou značně prohloubit.

Jsme svědky zhroutení starého řídicího i kontrolního systému národního hospodářství, který byl založen na fungování byrokratického centrálně plánovacího aparátu. Tento aparát se opíral o několikastupňovou soustavu stranických orgánů, statistických úřadů, státních bank, plánovacích komisí, odvětvových resortů, národních výborů a generálních ředitelství, mezi nimiž proudily informace, které umožňovaly — byť nedokonale, ale přece jen nějak — zajišťovat určitou stabilitu chodu národního hospodářství. Tento mechanismus se zhroutil a nový ještě nevznikl. Další vyčkávání s radikální reformou vytváří velké nebezpečí, že dojde ke zhoršení hospodářského vývoje. Pouze rychlé a hluboké změny v koordinačních mechanismech hospodářských vztahů mohou vyplnit vakuum po rozpadlých strukturách.

Překotně a chaoticky se mění situace u našich bezprostředních sousedů. Sjednocené Německo, které bude do konce roku realitou, se může rychle stát největším československým obchodním partnerem, větším než Sovětský svaz. Bude to Německo s monetární unií, kde vůdčí měnou bude plně konvertibilní západoněmecká marka. Sovětský svaz, ale i další země RVHP, nekompromisně vyžadují již od 1. 1. 1991 přejít ve vzájemném obchodě na světové ceny a na platby v konvertibilní měně. Pokračuje dezorganizace sovětské ekonomiky a Sovětský svaz pravděpodobně nebude s to plnit všechny obchodní dohody. Hluboké hospodářské potíže mají i ostatní dříve socialistické ekonomiky, se kterými je československé hospodářství úzce spjata.

Na naši ekonomiku tedy kromě jiného v krátké době dopadnou negativní důsledky nových podmínek v zahraničním obchodě s našimi východními sousedy, zejména SSSR. Otřesy vyvolané tvrdou realitou nových směnných relací mohou být obdobného řádu jako byl ropný šok, který v 70. letech prodělaly západní tržní ekonomiky a který je mnohdy uvedl do stavu zadluženosti a ve směr si vynutil několikaletý bolestný adaptační proces. Pokud naše ekonomika setrvá ve starých strukturách řízení a plánování, nebude obdobné adaptace vůbec schopná. Nepřístupíme-li k radikální liberalizaci této ekonomiky, nebudeme mít nejmenší šanci blížícímu se šoku z nových směnných relací čelit.

Formálně dosud platí mechanismus „I. etapy přestavby hospodářského mechanismu“ připravený a přijatý předchozí vládou. V realitě však došlo k celé řadě posunů v oblasti financí, měnové politiky a cen. Vedle omezení výdajů ze státního rozpočtu a restriktce úvěrů došlo k několika dalším krokům, jako je volba horních hranic odvodů ze zisku a zdanění mezd (při jejich růstu), změny kursu (devalvace i revalvace) jak u obchodních, tak u neobchodních kursů, uvolnění tvorby částí tzv. smluvních cen, různé změny v zahraničním obchodě, ve vztazích k RVHP atd. Vláda dále připravila a postupně předkládá Federálnímu shromáždění nové zákony a návrhy novelizace starých zákonů, aby byl vytvořen legislativní a z části institucionální rámec pro přechod k tržní ekonomice.

Nejdůležitější zásah do „zdeděného“ plánu hospodářského rozvoje na rok 1990 přinesl nový státní rozpočet. Jeho důraz na protiinflační opatření změnil významným způsobem dosud dominantní úlohu plánu i celou řadu ustálených minulých představ. Současně však došlo i k úpravě státního plánu na rok 1990 se stabilizačními účinky na chod čs. ekonomiky v tomto roce.

Explicitní polemika s pomalým postupem ekonomické reformy

Příprava reformní strategie se vyznačovala jistou *asymetrií*. Systematicky se rozpracovala strategie skutečné a důsledné ekonomické reformy a vůči ní

se argumentovalo pouze jejími úskalími, resp. *jejími doprovodnými efekty*, aniž by bylo jasně přiznáno, že se jedná o nezbytné projevy transformace centrálně plánované ekonomiky v ekonomiku tržní a že žádná jiná cesta ve skutečnosti neexistuje. Transformace ekonomiky znamená krátkodobou změnu pro všechny zúčastněné subjekty a pro některé z nich nemůže nepřinést zvýšené sociální náklady. Nepřiznat veřejně a předem, že toto je a bude důsledkem jakékoliv skutečné ekonomické reformy, znamená obelhávat naši veřejnost; z politického hlediska by se to muselo vymstít.

Zcela *chyběla formulace alternativní reformní strategie*, která by byla vnitřně konzistentní a prakticky realizovatelná a která by nepřinášela ještě daleko větší úskalí než v tomto dokumentu obsažená varianta rychlé ekonomické reformy. I když alternativní strategie nebyla souhrnně a jasně formulována, můžeme ji charakterizovat takto:

— vychází se z předpokladu, že poměrně dlouhou dobu může vedle sebe existovat hybrid centrálního plánování a trhu;

— zcela v souladu s minulým systémem se předpokládá, že ekonomické centrum i podniková sféra mohou účinně rozhodovat na základě chybných cen;

— stále přetrvává iluze o schopnosti ekonomického centra rozhodovat o otázkách, o nichž nemůže rozhodovat nikdo jiný než podniky a jednotlivci;

— zásadně se nedoceňuje živelný rozpad existujících organizačních struktur a probíhající chaotická privatizace ekonomiky;

— cenové orgány věří v účinnost centrálně organizovaných přestaveb a v možnost výpočtu cen;

— na jedné straně se obhajuje princip otevírání ekonomiky, na druhé straně se pro to nepřipravují nezbytné předpoklady, resp. vytvářejí se předpoklady pro vnější ekonomické vztahy, které budou pro čs. ekonomiku velmi neefektivní;

— podceňuje se neúnosnost současného uspořádání jak pro naši veřejnost, tak pro ekonomické partnery ve světě;

— podceňuje se neschopnost dosavadního mechanismu vyrovnávat se se změnami vnějšího ekonomického prostředí, které jsou předvídatelné pro nejbližší budoucnost;

— nenavrhují se žádné metody, jak v předpokládaném dlouhém přechodném období realizovat centrální plánování a bilancování ekonomiky, provádění měnové, úvěrové, devizové politiky, realizaci politiky finanční, daňové a rozpočtové, mzdové, zahraničněobchodní atd.

Následující část je věnována podrobnější diskusi tohoto přístupu a explicitní polemice s jeho dílčími charakteristikami z pohledu jednotlivých stránek fungování hospodářského mechanismu.

Postupná varianta reformy a rozpad centrálního plánování

Ekonomický vývoj v několika posledních měsících je v první řadě důsledkem dlouhodobě nastřádaných problémů čs. ekonomiky, které se odrazily v základních hospodářských dokumentech připravených minulou vládou. Státní plán na rok 1990, stejně tak jako původní státní rozpočet nebyly vnitřně provázány, měly inflační charakter a zakládaly velmi obtížnou situaci pro další vývoj. Po politických změnách na konci minulého roku ztratily centralistický direktivní systém státního plánu a jím vytvořená soustava hospodářských plánů organizací svoji mocensko-politickou základnu a do značné míry přestaly fungovat. Dočasná aktivace je sice v tomto roce částečně možná,

avšak jen v určitých oblastech ekonomiky; nelze seriózně počítat s funkčností tohoto nástroje pro období dalších 2—3 let.

Rozpad direktivního systému se projevuje v následujících směrech:

— nelze již bez odpovídající argumentace pouze mocensky prosazovat jak ve vztahu k vládě, tak ve vztahu k organizacím fiktivní růst, fiktivní vybilancovanost a fiktivní rovnováhu v rozporu s realitou;

— byly zrušeny příslušné směrnice direktivního typu a od mikrosféry nelze již vyžadovat soubor bilančních podkladů a informací;

— vzniká a trvale probíhá rozpad makroekonomických vazeb tvorby a užití zdrojů v hmotném vyjádření. Hmotnou provázanost společenského produktu na makroúrovni, která je zásadní pro centralistický model, již nelze prokázat, a tím méně zajišťovat;

— rozpad bilančního hmotného systému vylučuje možnost provázat hmotné vyjádření makroekonomických agregátů s odpovídajícími finančními toky. Centralistický model pasivním způsobem přepočítával hmotné vztahy do vztahů finančních a takto plánoval finanční toky; při rozpadu hmotného systému vzniká dnes situace, kdy nelze zcela určit agregátní finanční toky ani ve stálých, ani v běžných cenách;

— státní plán přestal v podnicích regulovat podnikatelskou strategii; využívá se podnikového plánování, které však obsahuje řádové rozdíly proti státnímu plánu, který byl navíc neúplně rozepsán. Rozdíly jsou tedy dány nekonzistencí státního plánu, ale zároveň jsou již i odrazem samostatných dílčích podnikatelských úvah;

— neexistuje politická moc, která by vynucovala plnění plánu a jeho regulačních mechanismů na podnicích. Rozhodující vliv mají zájmy na vývoji mezd a odvozeně i na vývoji zisku a na tvorbě rezerv podnikového charakteru. Tento stav je zesilován i rozpadem kontrolního systému;

— rozšiřování podnikatelského prostoru a úlohy soukromníků včetně zahraničních podnikatelů v tomto prostoru vylučují ukládat soukromým subjektům direktivně dílčí úkoly, což má zpětně vliv na urychlení rozpadu plánu a jeho vazeb mezi centrem a mikroekonomickou sférou u státních podniků a družstev;

— zrušením zpráv o zajištění plánu v organizacích byla přerušena informační zpětná vazba k centru;

— v současnosti se udržuje pouze část vztahů k centru, na nichž má podniková sféra zájem, neboť jsou jí prospěšné a pomáhají řešit její dílčí problémy:

— získat deficitní suroviny, subdodávky a finální výrobky,

— udržet kontingentaci s RVHP (za suroviny se však požadují dodávky spotřebního zboží),

— řešit rozestavěné a nově zahajované investice se záměrem prosadit priority a dotace;

— respektují se regulační vazby přes normativy a přímé regulační nástroje v zúženém rozsahu (limity, jmenovité úkoly) s tím, že mechanismy regulace mezd jsou obcházeny, popřípadě vázány na nižší podnikový plán nezajišťující rozpisové záměry atd.

Ze současného stavu vyplývá, že státní plán přestává plnit své funkce, v centru se rozpadl a udržují se pouze dílčí regulační prvky. Systém plánu podle dosavadního zákona o národohospodářském plánování je překážkou přechodu na rozvinutou tržní ekonomiku; je nutné jej nahradit novým pojetím, indikativním plánováním ústícím do tvorby strategie hospodářského a sociálního rozvoje a respektujícím podmínky trhu. Ani toto indikativní plánování však není prostředkem, který by mohl nahradit odumírající funkce tradičního plánování pro období uvažované pomalé varianty reformy.

Neefektivnost působení bankovního systému v podmínkách prodlužovaného přechodu k liberalizované ekonomice

Nedílnou součástí fungující tržní ekonomiky je rozvětvený bankovní systém, v jehož rámci dochází k tvrdé konkurenci mezi bankami, a tím také k optimální alokaci peněžních prostředků. Peníze jsou tak k dispozici především těm nejvýkonnějším jedincům či podnikům a jejich ekonomickým záměrům.

Reorganizace dosavadního monobankovního systému do soustavy obchodních bank, jejichž činnost je regulována v souladu se standardním modelem centrální bankou, vytvořila v čs. ekonomice nutnou, nikoliv však postačující podmínku pro aktivizaci peněz. Obchodní banky přestávají hrát roli pasivního kvantifikátora věčně plánovaných procesů a stávají se organizátorem bezporuchového proplétání a efektivního hospodaření desítek a stovek tisíc ekonomických subjektů. Centrální banka přebírá roli účinného nástroje centrální regulace rovnováhy ekonomického vývoje na makroekonomické úrovni.

Fungování bankovního systému a s tím související role peněz je tím přínosnější, čím ceny lépe odrážejí relativní vzácnosti služeb, výrobků, výrobních faktorů a peněz. Současná situace a její prodlužování odsouzením zásadního přechodu k tržním vztahům v ekonomice je v příkrém rozporu s tímto požadavkem. Pro nově vytvořené banky tak již při jejich zrodu vzniká a bohužel dlouhodobě se reprodukuje zcela neúnosná situace, kdy při neexistenci cenových informací nemají spolehlivá kritéria pro svou činnost, zejména pro poskytování úvěrů. Platí to pro krátkodobé, ale především pro dlouhodobé úvěry a pro zabezpečení jejich návratnosti. Lze očekávat, že banky se v tomto nejistém prostředí začnou chovat opatrně, těžkopádně, namísto konkurence budou tíhnout k monopolistickým projevům ve svém chování. Peníze tak sice budou působit do jisté míry aktivně, nelze ovšem zaručit jejich efektivní působení a lze připustit i výrazně negativní vlivy. V prostředí, v němž již tlak ze strany řídicích orgánů neexistuje, může přístup k úvěru zvýhodnit podniky, jejichž skutečná efektivnost je nadhodnocena neadekvátním oceněním jejich produkce.

Zásadní problém však představuje nemožnost kvalitní měnové politiky centrální banky, která by měla převzít významný díl těchto úkolů, které (velmi neefektivně) plnilo ve společnosti plánovací centrum v jeho dosavadní podobě. Při potlačení cenových informací a prodlužování tohoto stavu nelze určit ani objektivní úrokové míry, ani objemy úvěrů a na základě toho ani účinně regulovat činnost celé bankovní soustavy. Nutně to povede k návratu k administrativním nástrojům usměrňování úvěru, k nutnosti diverzifikovaného a neobjektivního posuzování dílčích ekonomických jevů, není vyloučena korupce a možnost neoprávněného obohacování se. Podstatné je, že za takovýchto podmínek restriktivní měnová politika bude nutně ztrácet na účinnosti, bude stále méně schopná obnažovat a likvidovat zdroje nerovnováhy. Riziko růstu nerovnováhy se tak bude zvyšovat.

Problémy realizace finanční politiky a neinflačního státního rozpočtu bez radikální ekonomické reformy

Dosavadní ekonomický systém staví finanční politiku před zcela neřešitelné problémy. Protože nemáme ekonomicky smysluplné ceny a protože zároveň již neexistuje účinný systém centrálního plánování, dostávají se finanční orgány — ministerstva financí — stejně jako komerční banky i centrální banka do neúnosné situace. Existuje nebezpečí, že vznikne známý (zejména z Ma-

derska sedmdesátých a první poloviny osmdesátých let) systém vyjednávání nikoli již o plán, ale o finanční zdroje. O dotacích bez vhodných cenových signálů nemohou finanční orgány smysluplně rozhodovat, a proto se dostanou pod nezvládnutelný tlak podnikové sféry podporovaný stále silnějšími odbornými organizacemi, parlamentními interpelacemi a některými politickými stranami.

Kromě toho, že při pomalé variantě reformy zůstane paralyzována mikroekonomická racionalita, zcela chybná cenová struktura (a zrušené přerozdělování uvnitř VHJ a resortních ministerstev) vyvolá vysoké požadavky na dotace a na slevy z daní. Tyto požadavky budou přicházet i ze strany nově vznikajícího soukromého sektoru. Představa o schopnosti centra rozhodovat o otázkách, které mohou řešit jen mikroekonomické subjekty, utlumí zájem podniků a jednotlivců o zvyšování efektivnosti jejich hospodářské činnosti a přizpůsobování jejich výrokové struktury požadavkům trhu. To se bude nepříznivě promítat do tvorby zisku, a tím i do příjmů státního rozpočtu. Spolu s růstem nároků na dotace, včetně dotací na finanční ekonomické nástroje v zahraničním obchodě, tím vznikne situace, v níž nebude možné udržet přebytkový státní rozpočet. Bude to znamenat zásadní narušení klíčově důležitých makroekonomických podmínek celkové reformní politiky.

Nelze opomenout ani to, že subjektivní centrální úpravy cen vytvářejí podhoubí pro stálou reprodukci neprůhlednosti ve vztazích mezi rozpočtem a podnikovou sférou. To neumožňuje racionální finanční politiku vůči této sféře.

Chtě či nechtě to vede k návratu k paternalistickému vztahu centra vůči jednotlivým podnikům a ochrana a finanční podpora celkových zájmů společnosti se tak mohou dostat do pozadí. Budou vznikat silné tlaky na posílení redistribuční úlohy státu, k jejímuž omezení byl učiněn první krok v novém státním rozpočtu na rok 1990. Lze očekávat, že čím více se bude oddalovat proces liberalizace ekonomiky, tím více bude potlačován transformační potenciál státního rozpočtu.

Finanční politika nebude mít při neekonomických cenách spolehlivé kritérium k realizaci strukturálních změn. Nebude proto možné v tomto směru využívat ani státní rozpočet.

Administrativně upravované ceny neobnoví autoritu peněz a financí v ekonomice a nevytvoří podmínky pro ekonomickou kalkulaci. V důsledku toho bude finanční politika (ale i měnová) de facto vyřazena z instrumentária vládní hospodářské politiky. V důsledku rušení orgánů administrativního řízení se vláda dostane do postavení, že postupně bude ztrácet kontrolu nad ekonomikou. Dotýká se to především účinných nástrojů ovlivňování agregátní poptávky v národním hospodářství, s tím i odstraňování nerovnováhy, která je dědicstvím z období administrativního systému řízení.

Živelnost tohoto nekontrolovaného vývoje se bude zákonitě promítat do inflačního vývoje, který při administrativně řízených cenách bude probíhat ve formě skryté a potlačené inflace. Tyto formy inflace mají nepříznivý vliv na efektivnost, pracovní morálku, na sociální podmínky i na morální aspekty společenského života. Finanční politika však nebude mít objektivně možnost tyto negativní průvodní jevy likvidovat nebo alespoň tlumit.

Nemožnost postupné centrální reformy cen

„Uvážlivá“ varianta ekonomické reformy je zavádějící ve dvojnásobném smyslu: není uvážlivá a vlastně není to explicitně formulovaná varianta. Její uvážlivost má spočívat v tom, že dopředu vypočítá dopady korekcí cenových dispropo-

porcí, resp. zvýšení cen dovozů, a tyto dopady pak předloží ke zvláštní politické úvaze. Když tato úvaha zjistí, že by dopady byly příliš vysoké, od záměru korigovat cenové disproporce včas moudře upustí nebo korekci připustí jen v „rozumné“ dávce. Celá tato úvaha stojí na riskantní představě, jako by v tržním systému mohla a měla být cenám nadřazena nějaká další autorita, která posoudí, je-li cena „přijatelná“, nebo ne. V této souvislosti si musíme položit dvě otázky:

Za prvé, jsou-li ceny kontrolovány, lze očekávat, že trhy budou fungovat efektivně? Nutné jsou adekvátní institucionální a právní změny, avšak bez odpovídajícího stupně uvolnění cen není pravděpodobné, že trhy budou efektivní.

Za druhé, jsou-li relativní ceny významně vychýleny, je rozumné otálet s jejich restrukturalizací? Máme na mysli především — avšak nikoliv výlučně — řadu cen, jež mají význam pro celou ekonomiku a jež přispívají k takovému využívání zdrojů, které je obecně pokládáno za velmi neefektivní. Je samozřejmě, že bude nutné podniknout kroky k tomu, aby byly chráněny ty příjmové skupiny, jež jsou nejvíce zranitelné cenovou restrukturalizací. Budou-li odpovídající zabezpečovací mechanismy vytvořeny, neexistuje žádný důvod pro to, aby se déle, než je to nutné, pokračovalo v marnotratném ničení významné části národních zdrojů pramenícím z cenových disproporcí.

Naši jedinou šancí je, abychom konečně přestali s cenami nakládat jako s něčím, co je předmětem centrálního rozhodování, a začali je brát jako informaci, kterou plodí tržní proces. Tato informace může být často nepohodlná. Ekonomické subjekty však na ni musejí přesto reagovat, a ne ji způsobovat podle svého přání „uvážlivě“ konzultovaného s počítačem.

„Uvážlivá“ varianta chce budit dojem serióznosti tím, že varuje před inflací. Výpočet nákladové inflace plynoucí z korekcí cenových disproporcí, resp. ze zvýšení cen dovozů, je založen na předpokladu, že žádný ekonomický subjekt, který se nachází „po proudu nákladové povodňové vlny“, vůbec nic neudělá a „povodeň“ pouze propustí bez odporu dál do dolního toku, kde má nastat obávaná katastrofa. Výpočet je tedy založen na klasické nákladové logice, která funguje pouze proto, že je takto založena do programu počítače. Předpokládá se v něm, že každý subjekt nalézající se po proudu nákladové vlny má vždy dost peněz, aby si dražší zboží mohl koupit a zvýšenou cenu pustit dál na další subjekt, který je ve stejném postavení naprosté peněžní volnosti.

Ačkoliv je celý tento „povodňový nákladový model“ motivován starostí o hodnotu peněz, peníze v tomto modelu ve skutečnosti nehrají žádnou roli. Jsou absolutně pasivní, jako v dokonalém systému centrálního plánování, a v této své pasivní roli jsou právě ony zdrojem trvalé nerovnováhy.

Hospodářskopolitický efekt skutečné ekonomické reformy spočívá právě v rozlišení cenové hladiny a cenové struktury, kdy velmi aktivní restriktivní peněžní politika je odpovědná za cenovou hladinu tak, aby jednotlivé ceny pak mohly pravdivě zobrazovat to, co zobrazovat mají, to je relativní vzácnosti statků a služeb, a to bez nebezpečí, že jejich volný pohyb přivodí inflaci.

„Uvážlivá“ varianta úprav velkoobchodních a zejména maloobchodních cen také vylučuje možnost, aby kompenzační úpravy příjmů obyvatelstva navazující na zvýšení hladiny maloobchodních cen byly provedeny jednorázově. Znamenalo by to, že k datu realizace jednotlivých postupných zvýšení cen bude vždy znovu kvantifikován a vyhlášen nový rozsah příjmových kompenzací. Do budoucna by se vytvořila a upevnila nebezpečná a chybná antitržní představa, že kompenzační úprava příjmů je něčím normálním a běžným — zatímco musí jít o výjimečné opatření, které se v budoucnu již nebude opakovat.

Rizika ztráty důvěry vnějšího světa

Všichni si přejeme, aby přechod k tržní ekonomice proběhl při relativně stabilizovaných hospodářských vztazích. Zároveň jsme si vědomí, že proces transformace nezbytně vyvolá náklady, které v plné výši nebudeme schopni nést. V mnoha směrech jsme tedy závislí na ekonomické podpoře ze strany vyspělých tržních ekonomik a mezinárodních institucí.

Vládě bylo dáno jasně a opakovaně na vědomí, že ochota tuto podporu poskytnout je přímo úměrná razanci a důslednosti, s jakou budou provedeny zásadní změny řízení a organizace naší ekonomiky. Chceme-li vstoupit do mezinárodních institucí, spolupracovat s nimi a žádat o jejich podporu, musíme velice rychle změnit sami sebe. Hledání postupných pomalých cest k reformě je považováno za znak politické nerozhodnosti, za projev neochoty či neschopnosti vzdát se dosavadního neúnosného systému hospodaření. Zejména otálení v otázkách vlastnických práv, cenové liberalizace a zahraničního obchodu je ze strany vyspělých zemí a mezinárodních institucí hodnoceno vysoce negativně.

Zdlouhavé zavádění reformních opatření se všude prokázalo jako teoreticky chybné, v praxi neúčinné a koneckonců po všech stránkách nadměrně nákladné. Proto je tento přístup v politických, hospodářských i vědeckých kruzích vyspělých tržních ekonomik zpochybňován a odmítán jako neperspektivní. Doporučení mezinárodních institucí překonat co nejrychleji nebezpečný prostor mezi dvěma systémy se zakládají na ověřené zkušenosti. Bylo by trestuhodné jí nedbat.

Pokud bychom vyvolali podezření, že čs. hospodářská reforma sklouzává do osidel opatrného gradualismu, ztratíme ve světě kredit, který naše vláda ve světě získala. Vnější hmatatelná podpora reformního procesu, bez níž je prakticky tento proces neuskutečnitelný, nám pak bude upřena.

Nemožnost pomalé privatizace

Střetáváme se s názorem, že proces odstátnění a privatizace naší ekonomiky nemůže být rychlý a že radikální přeměna existující distribuce vlastnických práv k výrobním faktorům není možná. V důsledku toho se často navrhuje vytvořit fond národního jmění a ten pak postupně rozpouštět do různých forem soukromého vlastnictví.

Konstatujeme, že tato představa přehlíží obrovský rozsah majetku, který byl postátněn. Vzhledem k tomuto rozsahu a tlakům uvolněných aspirací soukromých podnikatelů jsme již dnes svědky silné vlny spontánní privatizace. Centrální orgány jí budou stále obtížněji čelit. Chaotičnost spontánní privatizace a její neprůhlednost výrazně snižují její ekonomickou efektivnost. Spontánní privatizace vytváří podmínky pro korupci. Jejím neblahým důsledkem je i skutečný výprodej národního majetku do zahraničí.

Dlouhodobá držba velkých objemů národního majetku státní institucí, jakkoli demokraticky ustavenou, hrozí recidivami metod centrálního plánování. Za obdobně negativní jev považujeme, že dlouhodobá držba výrobních faktorů v rukách státu fakticky brání expanzi a růstu nově zakládaných soukromých podniků. Nic nebude platné, že podnikatelé nebudou omezení administrativně, budou-li omezeni jejich možnosti přebírat dnešní státní majetek.

Varianta vytvořit fond národního jmění rovněž zakládá koncepci dvou státních rozpočtů. Historické zkušenosti nás poučily, že existenci paralelních rozpočtů bychom se měli vyhnout.

Zůstane-li po dlouhou dobu podstatná část výrobních faktorů v rukou státu, budeme svědky odchodu nejschopnějších lidí do nově zakládaných soukromých podniků. Tento proces rychle sníží využití a celkovou kapitálovou hodnotu výrobních faktorů dnešních státních podniků.

Proces privatizace musíme proto realizovat co nejrychleji. Jedinou známou metodou, jak tento proces znatelně urychlit, je rozdat konkrétní části národního majetku domácímu obyvatelstvu. Neučiníme-li tak, hrozí, že tento majetek bude proti naší vůli a bez našeho vědomí rozdán zahraničním podnikatelům. V tomto skrytém a nekontrolovaném procesu je také reálné nebezpečí, že z tuzemců se přednostně k majetku dostanou ti, kteří si to podle současného společenského mínění zaslouží nejméně — účastníci přežívajících korupčních struktur, příslušníci starého aparátu dobře „vybavení“ peněžními prostředky apod. Jen rychlá, koordinovaná posloupnost privatizačních kroků je schopna snížit toto nebezpečí a dát víceméně stejné šance všem občanům pro nabytí svého podílu z procesu privatizace.

Vstup zahraničního kapitálu do naší ekonomiky samozřejmě vítáme. Do naší země však musíme přilákat nejsilnější a nejkvalitnější zástupce tohoto kapitálu. Spontánní privatizace — například cestou nahodile tvořených podniků se zahraniční majetkovou účastí vznikajících z iniciativy vedoucích pracovníků státních podniků, kteří nenesou žádná majetková rizika a přitom se chovají jako právoplatní majitelé — k nám naopak láká podnikatele té nejnižší kapitálové bonity.

Pomalá varianta reformy a devizové hospodářství

Pomalá varianta reformy předpokládá, že zhruba v období 2,5 roku se v oblasti cen podaří metodami centrálního řízení (které nezadržitelně ztrácí svoji váhu a účinnost) odčinit a napravit to, co po dobu 40 let totéž centrální řízení napáchalo. Že se podaří centrálními časově rozloženými zákroky přejít k restructuralizovaným vnitřním cenám, které v zásadě budou odpovídat relacím na světových trzích. Toto všechno se má odehrát při zhruba současném kursu Kčs vůči volným měnám, jenž by měl být po celou dobu udržován na stejné úrovni.

Rozporuplnost tohoto postupu je zřejmá. Na straně jedné usilujeme o to, aby naši výrobci byli v co nejkratší době vystaveni reálným konkurenčním tlakům vnějšího světa a byli tak donuceni k mobilizování svých rezerv a zároveň k vyřazování neefektivních činností, které devastují naše hospodářství; neustále prohlašujeme, že jsme pro uvolňování vnějších ekonomických vztahů. Na druhé straně však usilujeme o umělé zmrazení kursu Kčs, čímž vlastně vytváříme zcela zkreslující a umělou bariéru mezi vnitřními ekonomickými subjekty a vnějším světem a vytváříme nutnost administrativní regulace.

Pomalý model sice počítá s určitou liberalizací dovozu, ovšem při fixní, netržní ceně devizy (kursu) stanovené na úrovni, jež zaručuje mimořádně vysoký převis poptávky po volných měnách nad jejich nabídkou.

Průměrné reprodukční náklady vývozu jako cesta ke stanovení kursu patří do osvědčeného nástrojového rejstříku dosavadního systému centrálního řízení. Tyto průměrné reprodukční náklady vývozu jsou na straně jedné odrazem zcela iracionální vnitřní cenové struktury, na straně druhé statistickým výpočtem zahrnujícím preference řídicích orgánů. Ekonomickou realitu odráží výlučně tržní kurs. Jeho současná vychýlenost v důsledku mimoekonomicky deformované poptávky není důvodem ke zpochybňování jeho reality. Úvahy typu „co by se stalo, kdyby“ jeho výši v žádném případě neovlivní.

Udržení pevného, výrazně submarginálního kursu lze v ekonomice zajistit: — buď ryze administrativně, což znamená, že v oblasti dovozu bude zavedeno detailní a nákladné povolovací řízení; prakticky jde o návrat k dřívějším metodám devizové regulace, ke konzervaci, a dokonce k další podpoře metod spojených s modelem centrálního plánování a řízení; vzhledem k prodlužování období liberalizace zde hrozí možnost upevňování nežádoucích řídicích struktur; v rámci celkového rozkladu administrativního systému řízení by šlo spíše o půdu pro korupci, podplácení apod.;

— nebo ponecháním volného průběhu realizací dovozu, se snahou omezovat dovozy pouze restriktivní měnovou a rozpočtovou politikou a chybějící zdroje krýt zahraničním zadlužením.

Nebezpečí obou těchto variant (návrat k devastujícím vlivům dřívějšího modelu, resp. hrozba vysokého zadlužení) mají svá specifika; jejich společným jmenovatelem je však zásadní nemožnost zužitkování reálných tržních informací, které odrážejí jak vnitřní stav ekonomiky, tak její relace k vnějšmu světu. Tento přístup, ačkoliv se tváří jako dočasné opatření, které by mělo vytvořit podmínky pro pozdější liberalizaci, postaví naši ekonomiku po uplynutí pomalého přechodu před stejný, nejspíše však mnohem obtížnější problém, který zamýšlel vyřešit: před nutnost vypořádat se s deformovaným a nepoužitelným systémem cenových informací. Po dlouhém reformování nám nezbyde než konstatovat, že — pokud jde o kompatibilitu našeho hospodářství s vnějším světem — jsme přesně tam, kde jsme byli na začátku; v ekonomice však dojde k dalším nenávratným ztrátám.